
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

WAGNER

S Z E N T K U T H Y M I K L Ó S

1. Számomra, úgynevezett modern magyar író számára, aki – Händelről, Mozarttól, Haydnról szépirodalmi művek írásával legtermészetesebb párhuzamban – az összhangzattan izgalmas alkémiájával is alaposan megismerkedett, számomra és bizonyára nem kevés 20. századi író és zenész számára: Wagner változatlanul *modern és időszerű*, több, esetleg időszerűtlennek minősíthető elmélete és gyakorlata, „utópiája” ellenére.

Mikor rövid vallomáson azonnal Wagner és Franz Liszt – a világirodalomban ezerszer feldolgozott – barátságával (1840–1883) kezdem, nem holmi naiv hazafiasság indít erre, hanem a szerintem zenetörténeti tény: Wagner és Liszt kétségtelenül ikertestvér harmonisztikájának *modernsége 1988-ban is*.

Wagner írta Lisztnek 1856. szeptember végén, majd december 16-án: „Rád gondoltam, amikor komponáltam és hangszereltem... Az egész zenei világ képtelen arra, hogy művészi ösztönzést adjon nekem: egyedül Te vagy erre képes.”

Ugyancsak nem oktalan sovinizmus diktálja: a Liszt- és Wagner-kutató magyar zenetudós Eősze László tollából származik a legmagvasabb végelszámolások egyike a Liszt–Wagner kapcsolatról (előadások Bécsben, Budapesten, Bolognában, Bayreuthban, lásd: Magyar Zene 1987/2. sz.): abszolút tudományos precízióval elért konklúziója szinte perdöntő a Wagner-zene modernsége mellett.

Joggal hangsúlyozza: *nem* a témák és dallamok ilyen-olyan hasonlósága az érdekes, hanem az *egész* forradalmi harmonisztikai koncepció, a kompozíciós módszer, az újszerű moduláció-fűzések, Wagner „szomszédságában” Liszt „vad” közeledése tizenkét fokú témához vagy témákhoz, a variációs-elv, a téma-transzformáció technikája, szabadabb diszsonancia-kezelés, fellazult tonalitás. Wagner írja Cosimának 1865. szeptember 10-én: „Apád életútját számomra a *'variáció'* fejezi ki” (szemben a kánonnal és fűgával).

Lazult tonalitás? Szemem előtt van (mint ahogy Bartók Béla szeme előtt és

Schönberg szeme előtt volt) Liszt kézírásos kottalapja: „Mephisto Walzer, Bagatelle ohne Tonart (Bagatelle sans tonalité!)”! És – Liszt, Bartók, Schönberg mellett áll a „Jövő Zenéjé”-nek zseniális teoretikusa: Fétis (1784–1871), aki a fejlődés szinte kikerülhetetlen törvényszerűségének vallja a pluritóniához, omnitóniához való el- vagy megérkezést. Wagner ugyan elutasította ezeket a legvégső konzekvenciákat – a „Zukunftsmusik” és „Das Kunstwerk der Zukunft” szerzője saját forradalma klassziczálójának érezte magát, de ez ebben az „avant-Schönberg” formájában sem veszít semmit jövőbe mutató dinamikájából.

2. A 20. században a legnagyobb virágzásnak indult a *mitológiák*, ősmítoszok kutatása. Archeológusok, Jung és Freud típusú pszichológusok, nyelvészek, költők, vallástörténészek és művészettörténészek dolgoznak rajta.

És? Kezembem a Reclams Universal Bibliothek Nr. 4789. füzeté, Max Chop (jogos!) magyarázatai a *Rheingold*hoz. A 136 ütemes Esz-dúr orgonapont „végtelenség”-ről, a kozmosz, a lét ősállapotáról, a születés és fejlődés biológiai és kozmogóniai motívumairól, az emberi nyelv és a zene legeslegelső alap-elemiről ír, Wagner szándékának hiánytalan megértésével.

Ugyancsak századunkban indult fekete virágzásnak (Heidegger, Sartre stb.) az *egzisztencializmus*, az „Entgegenlaufen dem Tode”, az *Être et le Néant* filozófiája, a história területén Spengler gondolata az *Untergang des Abendlandes*.

Wagner is, szövegben, zenében ott kísért (tán monderneknél modernebben...) minden létező végső pusztulása, megsemmisülés, Götterdämmerung, Nihil. És a pusztulás háreme? A Nihil udvara? Csábító nimfák, az Életfa gyümölcseit őrző kéjszép Freia, ifjúság, érzékiség, Kundry-szexualitás... 1988!

Mitologizálás és egzisztencializmus mellett (legyen teljes a Szentháromság) nagy reneszánsza van a *szecesszióknak* és társ-manierizmusoknak: ott is, ott is nem újra „örök” tónika és domináns-e a Semmi és a Kéj párhuzamos életrajza, halálrajza, à la Richard Wagner?

De talán az egyik legizgalmasabb vérrokonság Wagner és a 20. század között: a modern *lélek* (lélektan) és a zenei *motívumkezelés* félelmetes hasonlósága! Valóságban, regényben, költészetben, tudományban a lélek legfőbb tulajdonsága: az összetettség. Tele paradoxonokkal, ellentétekkel, riasztó ambivalenciákkal. Mindennek a lélektani grandeur et misère-nek nem páratlanul pontos kifejezése-e a wagneri zene motívum-szövése, téma-bonyolítása? Születés és halál, orgazmus és Grál-krisztológia, végzet, ősvizek (ösmagzatvíz...) és német tavasz, idill, hamleti tépelődés és nőstény kentaur-üvöltés – mélange wagnerien, mélange quotidien du 20ème siècle...

Imént említtem a szecesszió feltámadását. Nem állhatok ellen a kísértésnek, hogy minden *teatralitás*, díszlet- és kosztümtervezés iránti fékezhetetlen vonzódásomban és tervező kedvemben ne ejtsek néhány futó szót Gustav Klimt *Beethovenfrieséről* (1902). Ha valaha volt Wagner *szinpadához* méltó fi-

guráció és dekoráció, hát akkor ez az. A fatális kísértet-aktok, az „Alberich”-gorilla, a halál-szibillák és hulla-„Nornák” („Die feindlichen Gewalten”), a lantot! a lantot pengető Hölgy, „Diesen Kuss der Ganzen Welt” realizztikus erotikája és – a legigazabb „Rheintöchter”: a végtelen vízszinteségben továbbúszó, tovább-lebegő nőstény-hullámok: „Die Sehnsucht nach Glück”...

És Léon Bakst, a szecessziós díszlettervező (1866–1924), Klimttel karöltve? Nem is beszélve a szecesszió egyik – számomra legalábbis – kulcs- és alapképéről: Beardsley 1892–93-as *Siegfried*-illusztrációjáról, ahol a zenei motívum-alakító, opalizáló és kameleon-maskarados technika folytatásaként (befejezéseként?) a germán hőroszból dekadens és feminin figurina született, tán ironikusan valami freudi komplexummal kacérkodva...

3. Egyrészt: jövőbe mutató forradalmi modernség, másrészt: tán hervadt, rossz-teátrális, rossz-romantikus mítoszvilág nyugtalanító ötvözete – idézzünk ehhez (a Wagner zenedrámák mellé) egy szinte kísérteties irodalmi analógiát.

Arany János (1817–1882), a legnagyobb magyar epikus költő, műveiben Attila, Dietrich, Krimhilda, Buda középkori legendáit és mondáit, Anjou-kori történelmi epizódokat dolgozott fel. Csupa „elavultság”! De? Minden „elavult” szereplőjét – a *legmodernebb*, legárnyaltabb lélektannal ábrázolja. Flaubert és Tolsztoj vérrokona. Wagner műveiben is az esetleg elavult mitológiák felülete *mögött* a *jövő* zenéjének majd minden meghatározó, forradalmi eleme szól hozzánk provokáló orkeszteréből.

4. A huszadik század irodalma, festészete, zenéje legnagyobb mértékben *intellektuális*. A művek tartalma, a műveket kísérő vagy indokló programok, manifesztók, folyóiratok: telve filozófiával, szociológiával, legnaivabb anarchiától legrafináltabb gondolati konstrukciókig. Nem harsány és harsogó útmutató ebben is Wagner? Számtalan kötetes Volksausgabében olvasható polemikus-profetikás, hol utópisztikus, hol praktikus, hol ijesztően naiv, hol elfogadhatatlan szubjektív elméleti irataiban? *Das Braune Buch* (1865–1882) jellegű naplóiban, leveleiben?

Valószínűleg fölösleges megjegyezni, hogy utópiák és tévedések *nem* lehetnek „útmutatók” modern művész számára. De: az örökké *intellektuális*, attitűd, romantikában is racionális, mítoszban is logikus, depresszióban vagy mániában is pszichologikus, erotikában is filozofikus alapállás: Schönberg, Thomas Mann, André Breton korában is okvetlenül ilhető. Wagner „Nagy Partner” nagy vitákban a 20-dik fin de siècle idején, legyen az a párizsi, 1860. szeptemberi „Zukunftsmusik”, vagy a páratlanul monumentális „Oper und Drama”. (... ötven-hatvan éve, hogy Naplómba az utolsó mondatok közül kiejegyeztem: „... wird das ahnungsvol bedingende Kunstwerk des sehnsüchtigen Künstlers der Gegenwart sich mit dem Meere des *Lebens der Zukunft* vermählen”). Áll ez a termékeny „Turnier”-re szóló kihívás (hol vérrel, hol vér

nélkül...) a „Deutsche Kunst und deutsche Politik” kritikus vagy nem kritikus olvasása közben is.

Intellektus és intellektuális művészet egyik legjellemzőbb vonása: *tájékozódás és tájékozottság*, a legmagasabb perspektívából, legtávolabbi történelmi idők és legtávolabbi világtájak minden területén.

Ecce: kezünkben van Wagner nagy terve *Jesus von Nazareth*ről és *Die Sieger*: Buddháról, a hindu mitológia parádés garnitúrájával, 1856-ból. A távoli és széles horizontok háttérével gondolkozó ember egy tipikus mondata az 1849-es „Die Kunst und die Revolution”-ból: „Jesus, der für die Menschheit litt, und Apollon, der sie zu ihrer freudenvollen Würde erhob!”

Wagnernél Jézus és Apolló, Nietzsche-nél Dionysos és Apolló... Hát akkor apropó Nietzsche – kezdhet-e valamit mai zenész a hamuszínű „Bizet contra Wagner” komédiával? (amelyről egyébként Nietzsche ezt írta 1888, 27. December, turini levelében: „Das, was ich über Bizet sage, dürfen Sie nicht ernst nehmen”). Hogyne kezdhetne! Könnyű zene és nehéz zene, klasszikus zene és elektronikus zene, mindenféle akadémikus ókonzervatizmus és még mindenfélebb super rock-pop dada zene, operett és h-moll mise kakasviadalának, béka-egér harcának egyik főpróbája vala...

5. Wagner a nyelv ősállapotából („Weia! Waga! Wagalaweia! Wallala weiala weia!”) eljutott a *német nyelvnek* abba az eszményien romantikus és klasszikus, filozofikus és fantasztikus Walhallájába, ahol Tieck, Goethe, George jelentik költői, gondolkodói, szenuális, muzikális és kolorisztikus ízlésem és szenvedélyem számára a múlhatatlanul „aktuális” mintaképeket.

Mikor Amfortas így szól: „Nach wilder Schmerzennacht nun Waldes-Morgenpracht”, az Echo így válaszol Tieck *Genovevájából*: „Wohin ich blickte, sah ich Blüten prangen, aus Strahlen wuchsen Himmelsblumen auf.”

És nem Wagner- és Tieck-azonosság-e (rhythmische Urfpflanze, pflanzenartiger urrythmus...) Goethe szekvenciája (1814/15): „An des geblühten Schleiers Wiesenteppich, Allbuntbesternte, schön erkenn ich dich.”

Leghelyesebben írja Gundolf „George”-könyvében (1930): „Die *Sprache* ist kein Einzelding, kein Handwerksgerät, kein Kleid, sie ist für den Dichter *das Blut seiner Seele*, und die Heiligung die diese fordert muss in seiner Sprache sein”. Tieck, Goethe, Wagner nagy költői találkája Stefan George „Das Jahr der Seele” kötetében: „Der rain bereitet aus gesträuch und blüten Den duft der abends für gedämpften schmerz” és – adieu Tristán felé: „Die trübe liebe wächst im reif der qualen.” A német költői nyelv Apoteózis a teljes, tán századokra szólón.